

Universiteit
Leiden

The Netherlands

Vertrapt door totoks en opzijgeduwd door Chinezen en Javanen: Victor Ido

Praamstra, O.J.; Honings, R.A.M.; Veer, C.B. van 't; Bel, J.

Citation

Praamstra, O. J. (2021). Vertrapt door totoks en opzijgeduwd door Chinezen en Javanen: Victor Ido. In R. A. M. Honings, C. B. van 't Veer, & J. Bel (Eds.), *De postkoloniale spiegel: de Nederlands-Indische letteren herlezen* (pp. 197-215). Leiden: Leiden University Press. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/3277166>

Version: Publisher's Version

License: [Creative Commons CC BY-NC-ND 4.0 license](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3277166>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

ONDER REDACTIE VAN
RICK HONINGS, COEN VAN 'T VEER EN JACQUELINE BEL

DE POSTKOLONIALE SPIEGEL

De Nederlands-Indische
letteren herlezen

LEIDEN
UNIVERSITY PRESS

De postkoloniale spiegel

ONDER REDACTIE VAN
RICK HONINGS, COEN VAN 'T VEER EN JACQUELINE BEL

DE POSTKOLONIALE SPIEGEL

De Nederlands-Indische
letteren herlezen

LEIDEN UNIVERSITY PRESS

Deze publicatie is mogelijk gemaakt door een financiële bijdrage van:
Boekenfonds Elisabeth Grent/F.J.A.M. van der Helm
Jaap Harten Fonds
J.E. Jurriaanse Stichting
Koninklijk Instituut voor Taal-, Land- en Volkenkunde (KITLV)
Leiden University Centre for the Arts in Society (LUCAS)
M.A.O.C. Gravin van Bylandt Stichting

Beeldredactie: Rick Honings & Coen van 't Veer
Tekstredactie: Susanne Onel
Vormgeving: Crius Group
Illustratie omslag: © Peter van Dongen
Druk: Wilco, Amersfoort, The Netherlands

ISBN 978 90 8728 373 5
e-ISBN 978 94 0060 417 9
NUR 617, 680

© Rick Honings, Coen van 't Veer en Jacqueline Bel / Leiden University Press, 2021

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Er is naar gestreefd alle copyrights van de in deze uitgave opgenomen illustraties te achterhalen. Aan hen die desondanks menen alsnog rechten te kunnen doen gelden, wordt geadviseerd contact op te nemen met de uitgever.

Inhoud

Inleiding	9
Rick Honings, Coen van 't Veer & Jacqueline Bel	
I	Het oude Indië. De negentiende eeuw
1	Klewangwettende gezangen en knevelarij: Multatuli 31 Jacqueline Bel
2	'Minacht mij niet omdat ik slechts een vrouw ben!': Mina Kruseman 49 Petra Boudewijn
3	Sneeuw witte krullen, gitzwarte vlechten: Melati van Java 67 Nick Tomberge
4	'Ziet ge niet in dat al wat inlander, al wat halfbloed is, den blanke haten moet?': Annie Foore 81 Rianti Manullang & Floor Naber
5	'Hij blijft tegenover de Inlander een rasechte koloniaal': P.A. Daum 99 Rick Honings
6	Mensen en (hun) natuur in Indië: Thérèse Hoven 123 Marijke Denger
7	Van diepe angst en stil genot: Louis Couperus 141 Elleke Boehmer & Coen van 't Veer

II Van Indië naar Indonesië. De eerste helft van de twintigste eeuw

8	Sterrentintelingen van het verleden: Augusta de Wit
Arnoud Arps	161
9	Onschuldige kinderen van de kolonie? <i>Ot en Sien in Nederlandsch Oost-Indië</i>
Amalia Astari & Rick Honings	181
10	Vertrapt door totoks en opzijgeduwd door Chinezen en Javanen: Victor Ido
Olf Praamstra	197
11	Verhalen van vervreemding: Carry van Bruggen
Remco Raben	217
12	Inheems geweld en witte afwezigheid: Madelon Székely-Lulofs
Gábor Pusztai	229
13	Jasmijn en maanlicht: E. du Perron
Gloria Wekker	247
14	'Ik neem een heel eigen plaats in': Beb Vuyk
Olf Praamstra	259
15	Twee Indonesische stemmen: Suwarsih Djojopuspito en Arti Purbani
Christina Suprihatin & Coen van 't Veer	277

III Terugkijken en tegenschrijven. 1945 tot heden

16	Het kolonialisme als goedbedoeld misverstand: A. Alberts
Coen van 't Veer	297
17	Herinneren om niet te vergeten: Rob Nieuwenhuys
Petra Boudewijn	313
18	'Het brandde weer ergens': Maria Dermoût
Pamela Pattynama	335
19	Op zoek naar een eigen Indo-identiteit: Vincent Mahieu/Tjalie Robinson
Jeroen Dewulf	351

20	'Eigenlijk is het allemaal pas gisteren gebeurd': F. Springer Erica van Boven	367
21	Een zoekende spelbreker: Marion Bloem Liesbeth Minnaard	381
22	'Ik was er gelukkig': Jeroen Brouwers Esther Op de Beek	397
23	Van betovering tot inzicht: Hella S. Haasse Judith Gera	415
24	Geen ideologie maar corpologie: Adriaan van Dis Frans-Willem Korsten	433
25	'Op je plaats blijven en tegelijk blijven stromen': Alfred Birney Jaap Grave	447
26	De krachtige stem van een Javaanse <i>njai</i>: Dido Michiels Judith E. Bosnak	465
	Noten	483
	Bibliografie	513
	Personalia	529
	Register	534

Vertrapt door totoks en opzijgeduwd door Chinezen en Javanen

Victor Ido

OLF PRAAMSTRA

‘De geschiedenis van de Indo’s’, schrijft Rob Nieuwenhuys in zijn *Oost-Indische spiegel* (1972), ‘is de gehele negentiende eeuw door een lijdensgeschiedenis geweest.’ Dat aan die lijdensweg in het begin van de twintigste eeuw nog geen einde was gekomen, laat Victor Ido in zijn roman *De paupers* zien. De arme Indo-Europeanen in deze roman zijn afgeleden naar een bestaan aan de rand van de *kampong*, maar houden krampachtig vast aan hun Europese status. *De paupers* verscheen in 1915 in boekvorm, maar was eerder al, in 1910, in het *Weekblad voor Indië* in afleveringen voorgepubliceerd. Het boek biedt volgens Nieuwenhuys een ‘uitstekende milieuschildering’. Beter dan wie ook heeft Victor Ido het lijden van deze gemarginaliseerde groep in beeld gebracht.¹

Als kinderen uit gemengde huwelijken van Europese kolonisten en Aziatische gekoloniseerden door hun Europese vader erkend werden, hoorden zij voor de wet tot de Europese bevolking. De bevolking in Nederlands-Indië was verdeeld in drie etnische groepen: Europeanen, ‘Vreemde Oosterlingen’ (Chinezen en Arabieren) en ‘Inlanders’. De eerste groep stond in de koloniale hiërarchie bovenaan, de laatste woonde in *kampongs*, die achter de Europese huizen schuilgingen. Op het eerste gezicht lijkt het gunstig dat de Indo-Europeanen gelijkgesteld waren aan de Europeanen, maar in de praktijk waren Indo-Europeanen vaak een stuk minder gelijkwaardig. Hoewel zij zich hoogverheven voelden boven de inheemse bevolking, werden ze tegelijkertijd door de ‘volbloed’ Nederlanders niet voor vol aangezien. In feite vormden ze een tussenlaag, al

moet dat meteen weer genuanceerd worden. In de Indische samenleving bestond een ingewikkelde sociale ordening die berustte op verschillende criteria, zoals geld (vermogen en inkomen), opleiding, culturele ontwikkeling, werk en ook ras.² Indo-Europeanen met een goede opleiding konden doordringen tot de hogere maatschappelijke klassen, terwijl aan de onderkant een deel afzakte naar de inheemse bevolking. Victor Ido beschrijft in zijn roman een familie die op grens van de Europese en de inheemse samenleving leeft, bang om nog verder af te zakken.

Nu wist Ido waar hij over schreef. Hij kende het milieu van zulke arme Indo-Europeanen, want hij was in zo'n omgeving geboren en opgegroeid. Op grond daarvan zou je verwachten dat hij het in zijn roman voor hen zou opnemen. Maar verrassend genoeg stelt Petra Boudewijn in haar proefschrift over de representatie van Indo-Europeanen in de Nederlands-Indische letterkunde vast, dat het tegendeel het geval is. Op grond van haar analyse van de roman concludeert ze dat Victor Ido vanuit een hogere sociale klasse een eurocentrische auteurspositie inneemt, waardoor hij van hen een uitermate negatief beeld geeft. De Indo-Europeanen haten de totoks en verwijzen voortdurend naar discriminatie, terwijl daar geen enkele aanleiding voor is. De Europeanen daarentegen worden gerepresenteerd als een toonbeeld van beschaving en krijgen alle positieve eigenschappen toebedeeld. Van neerzien door 'blanken' is praktisch geen sprake, laat staan van openlijke discriminatie.³

▽
Indo-Europeanen tijdens
een uitstapje bij een
meer in Nederlands-
Indië, circa 1910. Collectie
Universiteitsbibliotheek
Leiden, KITLV 16016.

Die conclusie van Boudewijn is gebaseerd op de analyse van het verhaal van slechts één personage, maar geldt niet voor de roman als geheel. Dat neemt niet weg dat het opmerkelijk is dat er in *De paupers* soms sprake is van een eurocentrische auteurspositie. De verklaring daarvoor moet gezocht worden in de biografie van de auteur Hans van de Wall. Uit de geschiedenis van zijn leven blijkt dat hij door zijn omgang met de hogere kringen in Batavia lange tijd geen oog had voor het lot van de arme Indo-Europeanen, te midden van wie hij was opgegroeid. Maar een bovennatuurlijke ervaring zou in die houding een radicale verandering teweegbrengen.

Hans van de Wall

Victor Ido is het pseudoniem van Hans van de Wall. Hij werd in 1869 geboren in Surabaya. Zijn vader, Benjamin van de Wall, was een Nederlander, zijn moeder, Ida Damwijk, een Indo-Europese. Met zijn vader had Hans een slechte band; hij werd opgevoed door zijn moeder en de familie van zijn moeder. Zij kwam uit een arme Indo-Europese familie, min of meer hetzelfde milieu als wat Victor Ido in *De paupers* schetst. De vader van Ida – de grootvader van Hans – was deurwaarder bij het gerechtshof in Surabaya. Hij was twee keer getrouwd geweest met een Indische vrouw – Ida was een kind uit het eerste huwelijk – en had daarna twee keer een relatie gehad met een inheemse vrouw. Vanaf 1869, het geboortjaar van Hans, woonde hij samen met de Javaanse vrouw Sina.⁴

Benjamin van de Wall hield in Surabaya met moeite het hoofd boven water. In 1880 verhuisde het gezin naar Semarang, waar het niet veel beter ging. Maar alles veranderde toen Benjamin in 1882 een aanzienlijke erfenis kreeg. Hij vertrok met zijn gezin spoorwegs naar Nederland, waar ze eerst in Delft en later in Den Haag woonden. Hier ging Hans naar het gymnasium en vervolgens legde hij zich toe op de muziek. In 1890 keerde hij, kort voor zijn eenentwintigste verjaardag, terug naar Indië. In Nederland was hij verliefd geworden op een Indisch meisje, Betsy Assé, dat tijdens het verlof van haar vader met haar ouders in Den Haag woonde. Hij slaagde erin om in Batavia een bestaan op te bouwen als muziekleraar en kon in 1891 met haar trouwen.

Van de Wall was geen gemakkelijke man. Hij ergerde zich aan het lage niveau van het culturele leven in Batavia en schreef bijtende kritieken in de krant over de opera en andere muziekkuitvoeringen in de plaatselijke schouwburg. Het leverde hem veel vijanden op. Ook kreeg hij al snel genoeg van het lesgeven aan kinderen die het toch nooit zouden leren. Alleen als organist in de kerk hield hij het lang vol. Door geldgebrek gedwongen probeerde hij van alles om zijn inkomen te verbeteren, maar zonder veel succes; hij had zich in korte tijd bij veel mensen onmogelijk

gemaakt. Zijn Indo-Europese afkomst had daar echter volgens hem geen enkele invloed op.⁵

Door zijn muzieklessen kwam hij in Batavia in contact met veel vooraanstaande families. Over deze elite schreef hij de roman *Don Juan*, die hij als feuilleton aanbood aan de *Java-Bode*. Maar de redacteur van de krant durfde het niet aan: 'de personen in dien roman waren te duidelijk geteekend, en de maatschappij hier was te klein' om een dergelijk verhaal in een dagblad te publiceren. Van de Wall gaf later toe dat het boek wel enigszins het karakter van een sleutelroman had, en noemde een paar mensen die voor personages in het boek model hadden gestaan. Een ervan was hijzelf: hij heeft zich geportretteerd in de leraar tekenen die aan de kinderen van de elite in Batavia teken- en schilderlessen geeft.⁶ In de roman jaagt deze leraar iedereen tegen zich in het harnas door zijn scherpe kritische stukken in de krant. Opmerkelijk is dat hij de leraar beschrijft als een uit Nederland afkomstige totok. Er komt in de hele roman maar één Indo voor en dat is een achterbakse querulant.⁷ De jaren in Nederland lijken alle herinneringen van Van de Wall aan zijn jeugd en Indo-Europese afkomst te hebben uitgewist.

In 1896 verscheen de roman alsnog als feuilleton, in het *Nieuw Bataviaasch Handelsblad*, en het jaar erop als boek bij een Nederlandse uitgever. Terwijl Van de Wall zijn journalistieke bijdragen altijd met zijn eigen naam ondertekende, koos hij voor deze roman het pseudoniem Victor Ido, dat hij in het vervolg voor al zijn literaire werk zou gebruiken.

Heeft Van de Wall nooit last gehad van zijn Indo-Europese afkomst? In Nederlands-Indië lijkt het, gezien zijn herinneringen, van niet. Hij en zijn echtgenote waren bevriend met vooraanstaande inwoners van Batavia, zoals de notaris H.J. Meertens, mr. Dirk Beets (de zoon van) en zijn echtgenote jonkvrouw Van de Poll. Met deze en andere personen uit de hogere kringen ging hij op voet van gelijkheid om. In zijn memoires, die hij in 1926 en 1927 in het *Bataviaasch Nieuwsblad* publiceerde, is nergens sprake van racistische ervaringen. In Nederland lag dat anders. In zijn autobiografische roman, *Langs een afgrond* (1904), verzucht een Indische jongen in Den Haag: 'Wat had hij niet dagelijks te lijden van straatjongens om zijn donkere huidskleur, hij, die beter hollandsch sprak dan zij! Hoe werd hij op school bij sommige gelegenheden niet ten achter gesteld, omdat hij nog wel eens zoo indisch kon doen.'⁸ Maar verkerend te midden van de Bataviase elite had hij er kennelijk geen last van; en om het lot van de arme Indo bekommerde hij zich niet.

In maart 1898 begon Van de Wall aan een kortstondig avontuur als redacteur van het *Nieuw Bataviaasch Handelsblad*, dat in september alweer zou eindigen. Hierin liet hij zich denigrerend uit over minderbedeelde Indo's en keerde zich tegen hun plannen om een bond op te richten die voor hun belangen opkwam. Er waren wel arme Indo's, maar die had-

den dat volgens hem aan zichzelf te danken: ‘Indien hier en daar in kampongs armoede wordt geleden door den Indo-Europeaan, dan draagt ze uitsluitend een *individueel* karakter, waarvan Regering noch maatschappij schuld hebben.’ Het is, zoals Gerard Termorshuizen opmerkt, ‘hardvochtige taal die laat zien hoezeer Van de Wall zich in die fase van zijn leven volkomen had geconformeerd aan het gedachtegoed van de volbloed Europeaan.’ Nog geen twee jaar later dacht hij er totaal anders over, zoals blijkt uit zijn novelle *De paria van Glodok*.⁹

De paria van Glodok

In de hiervoor genoemde herinneringen aan zijn levensloop in het *Bata-viaasch Nieuwblad* onthult Van de Wall hoe hij ertoe gekomen is om de novelle *De paria van Glodok* te schrijven. Een ‘Indo-pauper’ van ongeveer twintig jaar had een jonge rijke Chinees vermoord en werd veroordeeld tot de strop. Levendig herinnert Van de Wall zich hoe een eindeloze stroom mensen door de stad trok om naar de ophanging te gaan kijken.

Het was een ‘uiterst zeldzame gebeurtenis, een niet-Inlander aan de galg te zien bengelen.’ Van de Wall was diep onder de indruk van de terechtstelling. Uit de rechtszaak had hij begrepen dat de moordenaar, die hij met de verzonden naam Tol aanduidt, ‘het slachtoffer moet zijn geweest van een totaal verwaarloosde opvoeding en gebrek aan onderwijs.’ Hij had diep medelijden met hem en kon de jonge Indo maar niet vergeten.¹⁰

Een paar dagen na de terechtstelling had Van de Wall een Javaanse bamboefluit gekocht, een *soeling*, die hij aan een vriend in Nederland wilde sturen. Hij had hem opgeborgen in een bureaula en was het ding alweer vergeten, toen hij op een avond opeens muziek hoorde. Samen met zijn vrouw en een logée zat hij op de voorgalerij van zijn huis. Alle drie herkenden ze meteen het geluid van de *soeling*. De melodie was zo lieflijk, zo ontroerend dat het leek alsof die ‘uit hogere sferen’ kwam. Hij stond

▽

Liefdesscène uit het toneelstuk *De paria van Glodok* van Victor Ido, vermoedelijk in Batavia, 1916. Collectie Universiteitsbibliotheek Leiden, KITLV 9069.

op en liep naar de straatkant om te zien waar het geluid vandaan kwam, zijn vrouw liep naar binnen en naar de bijgebouwen om te kijken of misschien een van de bedienden op de fluit blies. Maar ze zagen niemand. Doodstil liepen ze door het huis, totdat ze in de kamer kwamen waar het bureau stond. Ze hoorden het geluid uit de la komen! 'Wij rilden van 't hoofd tot de voeten en waren voor 't moment sprakeloos.' Toen hield de melodie plotseling op. Van de Wall en zijn vrouw liepen terug naar de voorgalerij, waar hun logée al die tijd was blijven zitten. Op het moment dat ze naast haar gingen zitten om te vertellen wat er gebeurd was, zagen ze dat zij haar ogen gesloten had, alsof ze diep in slaap was. Duidelijk hoorden ze haar zeggen:

'Niet bang zijn. Ik ben Tol, meneer. U weet wel, die opgehangen is. Maar ik ben niet zoo schuldig als ze denken, meneer. Ik had die chinees niet willen vermoorden, maar bij de worsteling kwam mijn mes juist in zijn hart terecht.

Deze vrouw, waardoor ik spreek, is een groot trance-medium, meneer. Door haar sterke macht ik word aangetrokken. Toen ik zag ook dat fluitje. Vroeger in mijn leven, ik kon mooi daarop spelen, meneer... Nu, meneer, misschien later ik kom terug, als u mij toestaat...'. De indruk van deze manifestatie was kort weg onbeschrijfelijk.

Het kan mij absoluut niet schelen, of een andere het gelooft of niet gelooft, maar het feit is gebeurd, gelijk ik het hierboven heb weergegeven.

Den volgenden morgen schreef ik de schets neer en noemde het: *De Paria van Glodok*.¹¹

Dezelfde anekdote vertelde Van de Wall een tweede keer in een van zijn radiopraatjes voor de Nederlandsch-Indische Radio Omroep Maatschappij (NIROM), die in 1935 in druk verschenen.¹² Het verhaal is op een paar kleine veranderingen na hetzelfde, alleen de datum verschilt. De eerste keer zou het zich hebben afgespeeld in 1890, de tweede keer in 1893. Maar waarschijnlijker is dat het zich heeft voorgedaan eind jaren negentig. Hij heeft de novelle *De paria van Glodok* in oktober 1900 voorgelezen in de Bataviase stadschouwburg en datzelfde jaar gepubliceerd in de *Java-Bode* van 10 november en daarna in het *Letterkundig Maandschrift*.¹³

Glodok is een wijk in Batavia waar vooral Chinezen woonden (en wonen). De paria van Glodok uit de titel is de Indo-Europeaan Leo, die bij zijn geboorte door zijn witte vader in de steek is gelaten en na het overlijden van zijn moeder dakloos rondzwerft. Hij is verliefd op een Indisch meisje, Rosalie, dat samen met haar moeder geneeskrachtig kruiden ver-

koopt in een warong, een kleine winkel. De winkel en het huisje dat erbij hoort, huren ze van een rijke Chinees. De zoon van de Chinees heeft een oogje op haar en als ze een huurachterstand hebben, probeert hij haar te dwingen om zijn minnares te worden. Hij dreigt de woning anders te laten ontruimen. Als Leo dat hoort, steekt hij de Chinees dood. Hij wordt gearresteerd en ter dood veroordeeld.

Leo wordt beschreven als een driftkop; onderwijs heeft hij nauwelijks gehad. Toch is hij niet dom. Had zijn vader hem niet aan zijn lot overgelaten, zo wordt in het verhaal gesuggereerd, dan had hij kunnen opgroeien tot een degelijk lid van de maatschappij, maar verwaarlozing, gebrek aan onderwijs en opvoeding hebben zijn lot bezegeld. Als Rosalie het vonnis hoort, pleegt ze zelfmoord.

In 1916 werkte Van de Wall deze novelle om tot een succesvol toneelstuk.¹⁴ Vanaf 1900 had Van de Wall namelijk veel succes met zijn toneelstukken. Ze werden onder zijn regie opgevoerd in de stadsschouwburg in Batavia en zijn echtgenote Betsy speelde meestal een van de hoofdrollen. Ook buiten Batavia waren ze geliefd, tot in Nederland aan toe. Samen met zijn journalistieke werk was het een goede bron van inkomsten.

In 1937 ging Hans van de Wall met zijn vrouw voor – wat hij dacht – een tijdelijk verblijf terug naar Nederland, maar de Tweede Wereldoorlog stond een terugkeer naar Indië in de weg. Hij overleed in 1948 in Den Haag.¹⁵

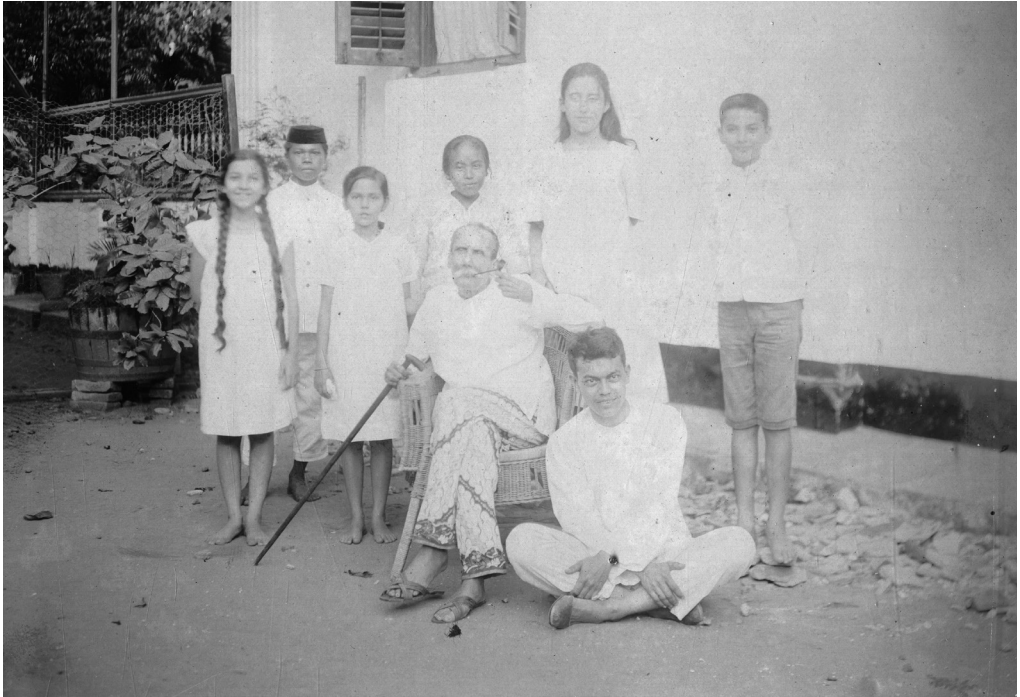
▲ Acteurs na de opvoering van het toneelstuk *De paria van Glodok*, vermoedelijk te Batavia. Links zittend T. van Welsem als moeder Asia en naast haar E. van de Wall-Assé als dochter Rooslien. Collectie Universiteitsbibliotheek Leiden, KITLV 9071.

De paupers

De levensloop van Van de Wall zou kunnen verklaren waarom hij, in elk geval tot 1900, een eurocentrische auteurspositie innam, en misschien soms ook daarna. Er zijn in *De paupers* passages die aanleiding geven om dat te denken. Maar de conclusie van Boudewijn doet geen recht aan de hierboven genoemde ingewikkelde sociale ordening van de koloniale maatschappij in Nederlands-Indië, waarin naast ras meerdere criteria een rol spelen, zoals geld, opleiding, culturele ontwikkeling en werk. Boudewijn richt zich te zeer op slechts één discriminerende factor: huidskleur. Een intersectionele benadering waarbij in de analyse de verschillende criteria die tot uitsluiting leiden, worden betrokken, levert een andere interpretatie op. 'Intersectionality' is een begrip uit de sociologie dat door de Amerikaanse wetenschapper Kimberlé Williams Crenshaw is geïntroduceerd, maar intussen op veel meer terreinen ingang heeft gevonden. In deze benadering gaat het om de relatie tussen verschillende mechanismen die verantwoordelijk zijn voor marginalisering en onderdrukking, zoals gender, ras, opleiding en cultuur.¹⁶

De titel van zijn roman had Ido ontleend aan een rapport over een onderzoek naar verarmde Europeanen in de kolonie, dat in 1901 was verschenen: *Het pauperisme onder de Europeanen in Nederlandsch-Indië*. Uit het onderzoek bleek dat er sprake was van systematische achterstelling van Indo-Europeanen en dat een aanzienlijk deel van hen in arme of behoeftige omstandigheden leefde. Dat vormde een dubbele bedreiging voor de koloniale samenleving. Ze werden opstandig en erger nog: ze waren een smet op het blazoen van de koloniale overheerser; sommigen waren nauwelijks meer van de inheemse bevolking te onderscheiden. Zij ondermijnden het Nederlandse gezag.¹⁷

In het eerste hoofdstuk van *De paupers* wordt de woning beschreven waarin de *pater familias*, Sam Portalis, met zijn vrouw woont. Het huisje bestaat uit een voorgalerij, binnengalerij met drie kamertjes en een achtergalerij. Het was gemaakt van bamboe, de wanden waren witgekalkt en de vloer bestond uit rode stenen tegels. De voorgalerij was zo smal dat de wipstoelen – een vertrouwd meubel in het koloniale Europese huishouden – in de breedte moesten worden geplaatst. Ze zagen er versleten uit en op de witkatoenen hoezen zaten vieze, vette plekken. Langs dit kleine, armoedige huis, dat nagenoeg geen erf had, liep een steegje naar de *kampong*. Een achterdeurtje kwam erop uit.¹⁸ Het is een typisch Indisch huis, dat wil zeggen een huis dat voldoet aan alle kenmerken van een Europese woning in Nederlands-Indië, maar dan wel in een zeer armoedige uitvoering. Het huis en de ligging ervan zijn een metafoor voor de familie die in het boek uitgebeeld wordt. Ze leven letterlijk op de grens van de Europese en de inheemse wereld.

Sam Portalis, het hoofd van de familie, is een oude Indo-Europeaan van ongeveer zeventig. Hij is al vijftig jaar lang deurwaarder – hier in de betekenis van portier – bij de Raad van Justitie (het Hooggerechtshof) in Batavia. Hij is getrouwd met de Indo-Europese vrouw Sina – dezelfde naam als die van de ‘grootmoeder’ van Van de Wall in Surabaya. Sam kent haar al van jongs af aan. Zij hebben drie kinderen: twee zonen en een dochter. De dochter, Titie, is op haar eenentwintigste weduwe geworden en achtergebleven met drie kleine kinderen, die verder in het verhaal niet voorkomen. Zij helpt haar vader en moeder in het huishouden. De oudste zoon, John, is klerk bij de Waterstaat. Hij zal een jaar of veertig zijn en woont samen met zijn ‘huishoudster’, de inheemse vrouw Liza. Hij heeft drie kinderen: Boong, de oudste, is een man van twintig, de dochters Dai en Nina zijn iets jonger. De tweede zoon van Sam en Sina, Dorus, werkt bij de gasfabriek en is getrouwd met de Indo-Europese vrouw Malie, met wie hij twee zonen heeft, die eveneens rond de twintig zijn. Alex is korporaal in het leger en Vincent is de trots van de familie: hij heeft het ‘kleinambtenaarsexamen’ afgelegd en is derde commies bij het departement van financiën: ‘Zoo hoog was nog nooit een Portalis geklommen.’¹⁹

Van deze familie krijgt Boong de meeste aandacht, maar het zou onjuist zijn om de roman tot zijn geschiedenis te reduceren.²⁰ Hij is ook niet representatief voor de andere leden van de familie. Eerder is hij het

△
Indo-Europese
familie in Nederlands-
Indië, omstreeks
1900. Collectie
Universiteitsbibliotheek
Leiden, KITLV 58168.

zwarte schaap, iemand die nooit heeft willen deugen en die behept is met een aangeboren haat jegens alles wat 'blank' en boven hem geplaatst is. Hij is een driftkop en vrouwengek, die veel dichter bij de inheemse wereld staat dan bij de Europese. Boongs temperament openbaart zich al in het begin van de roman, als Sam Portalis vertelt hoe de rechters van de Raad van Justitie zijn vijftigjarig jubileum als portier luister hebben bijgezet.

Het jubileum van Sam Portalis

Anders dan Rob Nieuwenhuys in de *Oost-Indische spiegel* schrijft, wordt Sam Portalis niet afgescheept met een horloge.²¹ Was het maar waar! In afwachting van wat er komen gaat, dagdroomt Portalis van een gouden horloge, een onderscheiding of een 'cadeau in geld'. Maar hij krijgt niets. De president van het hof houdt een toespraak en van de andere raadsheren krijgt hij een hand en felicitaties; daarna drinken ze champagne op zijn gezondheid. Het is een enorme teleurstelling, een vernedering. Beschaamd vertelt Portalis het aan zijn kinderen en kleinkinderen, die hem thuis opwachten. Zijn kleindochter Nini vraagt:

'En... en... hebben ze u dus niks gegeven, grootpa?'

Sam Portalis hield zich goed, maar 't was toch met moeilijk bedwongen tranen in z'n oogen en 'n van innerlijke ontroering trillende stem, dat hij antwoordde:

'Waarvoor zouden ze grootpa wat geven, non? 't Is immers niet nóódig. Ze hebben me mooi toegesproken, me de hand gegeven en sjampanje op mijn gezondheid gedronken.'²²

Het is een schrijnend voorbeeld van de neerbuigendheid waarmee de 'blanke' elite de Indo-Europese ondergeschikten bejegende.

Terwijl de familie 'gelaten, teleurgesteld en verdrietig' op het verhaal van Portalis reageert, ontsteekt Boong in woede. Hij wil zich wreken. Het liefst had hij de raadsheren afgeranseld met stenen of stokken, maar het was onmogelijk om dat ongestraft te doen. Veiliger was het om een anonieme brief te schrijven om hen in diskrediet te brengen.²³ Het is tekenend voor de onmacht van deze Indo-Europeanen dat zij voor hun woede hun toevlucht moeten zoeken in een dergelijke uitlaatklep, zoals blijkt uit het commentaar van de verteller:

Het schrijven van anonieme brieven [gold] bij de familie en zelfs bij het meerendeel van deze klasse van mensen voor zoo een gebruikelijk middel om zich te wreken, dat niemand er aanstoot aan nam. Wie niet sterk is, moet slim zijn, zoo dachten zij allen.

En ze waren niet sterk tegenover de machtige persoonlijkheden in de maatschappij, dat voelden ze wel. Niet sterk vooral ten opzichte van opvoeding en onderwijs. Het scheen hun een onoverbrugbare kloof toe, welke hen scheidde van die andere, door geboorte en levenslot meer bevoorrechte stadgenooten. Aan den eenen kant de vaak zoo slecht verholten verachting voor dat gebrek aan opvoeding en onderwijs – aan den anderen kant de stille wrok tegen die hooger ontwikkelden, die zoo moeilijk te treffen waren.²⁴

Al wordt er niet naar ras of huidskleur verwezen, de discriminatie is er niet minder om. Gebrek aan opleiding en culturele ontwikkeling waren even sterke factoren om iemand af te wijzen. Hier is sprake van een ‘intersection of multiple forms of discrimination’ die gelijktijdig optreden en met elkaar verweven zijn.²⁵ Die discriminatie wordt door iedereen in het gezelschap gevoeld, maar behalve door Boong, wordt er gelaten op gereageerd. Boong – en daarom is hij een uitzondering in deze kring – raakt niet over zijn woede heen. ’s Avonds, te midden van zijn vrienden – jonge Indo-Europeanen zoals hijzelf – stijgt de verontwaardiging tot een hoogtepunt. De raadsheren worden ‘voorgesteld als beulen, die een beambte met vijftig dienstjaren geen onderscheiding waardig keurden en hem zich dood lieten werken.’²⁶ Volgens Boong is het puur racisme: ‘Geloof me, ze hebben ’t land aan ons, omdat we bruin zijn als de inlanders. Tjoba, mijn grootvader was blank, dan zouden ze ’m zeker ’n gratificatie of ’n prachtig cadeau of ’n lintje gegeven hebben.’²⁷ Maar Boong en zijn vrienden doen verder niets; het blijft bij klagen en schelden.

Een oneerbaar voorstel

Boong heeft twee zusters, allebei mooie Indische meisjes, maar de oudste, Dai, is het mooist. Dat weet ze en daarom slaat ze het aanzoek van de Indo-Europese Willems af, al heeft hij een degelijke baan als commies bij de posterijen. Zij streeft naar iets hogers. Als ze, denkt ze, werkelijk zo mooi was als haar familie en kennissen zeiden, dan wilde ze opgaan in de wereld van de ‘blanke’ elite: ‘Die maatschappij van invloedrijke en veelbetekenende mensen, die wat in de melk te brokkelen hadden, [...], die in vliegende auto’s reden, diners gaven, prachtig gekleed gingen, en overal waar ze kwamen opzien baarden – die lokte haar van verre als een schitterend lustoord.’²⁸ Het liefst zou ze ‘blank’ zijn, en zij niet alleen, verschillende van haar vriendinnen zouden alles willen prijsgeven ‘om maar met een blanken man getrouwd te zijn. En zij wist ook dat de onuitgesproken gedachte van die allen was: het verlangen naar blanke kinderen...’²⁹

Liever dan trouwen met Willems gaat zij werken in het huishouden van de president van de Raad van Justitie, mr. Van Vierzen Pel, dezelfde man die haar grootvader bij zijn jubileum heeft toegesproken. Die betrekking, hoopt zij, zal haar toegang bieden tot de hogere kringen. Van haar grootvader, die op zijn werk Van Vierzen Pel regelmatig tegenkomt, weet zij dat de president een hulp in de huishouding zoekt. Zijn vrouw is ziekelijk en moet het bed houden. Sam Portalis introduceert haar bij de rechter, maar doet het met tegenzin:

Zoo'n betrekking bij hooge oomes, hoe vereerend ook voor hem en zijn kleindochter, had niet zijn volle instemming. Hij was altijd bang geweest voor die wereld van de groote lui. Als dáárin iets gebeurde dat niet in den haak was – geldkwesties of vrouwenperkara's –, dan werd dat altijd stilletjes getoetoept [in de doofpot gestopt]; maar als de mindere man dat zelfde uithaalde, werd tie ontslagen, veracht, ongelukkig gemaakt door de menschen.³⁰

Het voorgevoel van Portalis is terecht. De vijftigjarige Van Vierzen Pel valt binnen de kortste keren als een blok voor het beeldschone meisje. Overall waar zij gaat in het grote huis aan het Koningsplein, volgt hij haar met zijn ogen. Als Daï zich na een paar weken, op aandringen van haar broer Boong, die verdacht wordt van moord en via haar de rechter hoopt te beïnvloeden, uitdagend opstelt, kan Pel zich niet langer bedwingen. 'Er was wel iets doms en onbeschaafds in haar spreken, doen en laten', maar dat ergerde hem niet; hij vond het eigenlijk wel charmant. 'Dat totaal ontbreken van schoolsch intellect en aangeleerde beschaving scheen zoo bij haar natuur-persoontje te behooren, verhoogde enkel haar vrouw-zijn.'³¹ Hij weet dat het niet in de haak is, maar zijn lustgevoelens zijn sterker dan zijn verstand en geweten. Hij praat het goed:

Hij was niet van steen. [...] Wat had hij aan z'n leven, gekoppeld aan 'n eeuwig zieke, chagrijnige vrouw? En hij voelde zich nog zoo oer-sterk, zoo ingezond... Waarom zou hij niet...? Hij had dat prachtmeisje maar voor 't grijpen, en och, over moraliteit hoefde hij zich in dit geval toch waarlijk niet 't hoofd te breken. Die soort meisjes hebben eigenlijk geen toekomst, trouwen met sinjo's, halve inlanders, soms met Chineezen... Zou hij zich nou laten weerhouden door zijn streng-westersche beginselen? Was-ie al niet lang genoeg in Indië om precies te weten, wat de zedelijkheid van sommige nonna's waard is?³²

Glodok Batavia

Hij ontbiedt haar op zijn kamer en kan zich niet langer beheersen. Zelfs haar ‘bruine tint’ bekoort hem op dit moment. Die werd, constateert hij in zijn opgewonden toestand, door veel Europeanen ten onrechte miskend. Hij pakt haar hand, trekt haar bij zich op schoot en begint haar te kussen:

▲
De wijk Glodok in
Batavia. Collectie
Universiteitsbibliotheek
Leiden, KITLV 1400911

‘Wil jij mijn klein, klein vrouwtje zijn, Daï... zoo, dat niemand weet van ons geheim... Wil je, Daï...?’

Zij antwoordde niet, liet hem begaan als hij haar hoofd tegen zich aandrukte en haar kuste op de wang, in haar hals.

‘Je antwoordt niet, Daï...? Wat je verlangt, zal ik je geven, meisje... je zult ’t goed hebben, ik zal je geld, veel geld geven...’³³

Maar Daï wil geen geld, ze heeft een andere wens. “Als u gelp mijn broer... dan Daï wil...”³⁴

Ze vraagt hem om Boong niet wegens moord te veroordelen. Het werkt op Pel als een koude douche. Hij wil niets meer met haar te maken hebben. ‘Beschouw al wat ik gezegd heb als niet gesproken.’³⁵ Hij heeft spijt van wat er gebeurd is, en stuurt Daï naar huis. Ze krijgt drie maanden salaris mee, maar hoeft niet meer terug te komen. Hij hoopt dat ze elkaar nooit meer zullen zien. ‘En als je ooit aan mij mocht denken, herinner je dan, dat mijn plicht als rechter mij boven alles in ’t leven ’t liefst en ’t heiligst is... Ga nu.’³⁶ Met deze huichelachtige woorden neemt hij afscheid van een hevig snikkende Daï.

Dit fragment is een uitstekend voorbeeld van de discriminatie waarmee Indische meisjes als Daï in de koloniale samenleving geconfronteerd werden. Alle factoren komen hier samen: haar vrouw-zijn, de haar toegedachte bedenkelijke zedelijke moraal, het gebrek aan scholing en opvoeding, haar bruine huid, het ontbreken van een goede toekomst – op al die punten wordt ze gediscrimineerd en gemarginaliseerd. In de ogen van de ‘blanke’ elite, waar ze zo graag bij wil horen, is haar leven niets waard. Ze wordt met een fooi naar huis gestuurd, terwijl Pel zijn handen in onschuld wast en mooi weer speelt als onkreukbare rechter.

Een ontaarde Indo-Europeaan

Daï accepteert deze vernedering even gelaten als eerder in de roman haar grootvader de zijne. Alleen Boong windt zich erover op. Maar tegelijkertijd is het ook Boong die haar in het ongeluk stort. Op zijn aandringen stelde zij zich ontvankelijk op tegenover Van Vierzen Pel en door zijn toedoen wordt ze hierna gedwongen om de bijzit te worden van een rijke Chinees bij wie Boong schulden heeft.

Boong is een uitgewerkte versie van Leo uit *De paria van Glodok*. Hij is, laat Boudewijn in haar studie zien, primitief, dierlijk, onbeheerst en een gevaar voor de koloniale samenleving. Bij hem heeft ‘rasvermenging’ geleid tot degeneratie, tot een niveau waarbij hij alle positieve eigenschappen van de Europese beschaving heeft verloren, ja zelfs de positieve eigenschappen van het inheemse ras is kwijtgeraakt. Dat hij nergens werk vindt, is dan ook zijn eigen schuld, niemand wil zo’n ongeleid projectiel in dienst nemen.

Boudewijn wijst erop dat de bron van Boongs ontaarding in de roman wordt toegeschreven aan zijn inheemse moeder. De ‘oosterse rasinvloeden’ zijn verantwoordelijk voor zijn degeneratie.³⁷ Het is in die tijd een gebruikelijke opvatting.³⁸ Dat iemand als Van de Wall, die zelf het product van rasvermenging was, zich bij zo’n raciale theorie aansluit, moet verklaard worden uit het feit dat hij zich tot 1900 zo sterk geconformeerd had aan het koloniale Europese gedachtegoed. Ook zelfhaat speel hierbij een rol, zoals dat ook bij Couperus het geval is.³⁹

In dit geval is er sprake van een eurocentrische auteurspositie, maar dat geldt niet voor de roman als geheel. Rasvermenging is niet de oorzaak van het handelen van de overige personages en zelfs niet uitsluitend van Boong. Ook de discriminatie die zij ervaren, is geen kwestie van eigen schuld. Telkens weer stuiten de Indo’s op het institutionele racisme van de koloniale samenleving.

In het eerdergenoemde gesprek met zijn vrienden naar aanleiding van de vernederende viering van het jubileum van zijn grootvader, is ook het Indische taalgebruik (*Petjo*) opmerkelijk. Ook dat is een discriminerende factor. Boongs vrienden, zijn zusters en zijn grootmoeder spreken alle-

maal op die manier, alleen Boong zelf niet. Zijn vader had erop aangedrongen dat hij goed onderwijs zou volgen en al heeft hij de school voortijdig verlaten, zijn Nederlands is uitstekend.⁴⁰

‘Dáárom zeg,’ beweerde Lammers, een lange, uitgedroogde figuur ondanks zijn twee-en-twintig jaren, ‘dáárom ik partiklier sadja [slechts]. Alles toch maar pertjoema [voor niemendal]. Bij goeverment ze nemen nu allemaal sjineezen en inlanders. Kijk maar bij de post. Vroeger postzegel, briefkaart, gollandsche commiezen verkoopen, maar nu...’

‘Natierlijk,’ sprak Krol, ’n stoere Indo, met oogen, die zijn Mongoolsche afkomst verrieden, ‘dat is immers goedkooper werken. Tjoba, ’n blanda moet minstens vijftig pop traktement hebben, maar zoo’n inlander of zoo’n sjinees, wat kan ’t de kerel verdomme, als-tie twintig pop krijg, is-tie tevreden. Natierlijk, ach zeg, goeverment altijd bezuinigen, tra lain [anders niet dan] bezuinigen.’

‘t Is toch geen reden,’ meende Boong, ‘om inlanders en Chineezzen vóór te trekken. De regeering moet eerst voor ons, Indo’s, zorgen, en dàn pas voor inlanders en Chineezzen. Eerstens zijn wij toch óók Europeanen, ten minste van Europeesche afkomst...’⁴¹

Maar al dat klagen hielp niet, de regering trok zich weinig van hun lot aan. Er waren in de loop van de negentiende eeuw wel meer en betere opleidingen voor hen gekomen, maar het schoolgeld was vaak te hoog.⁴² Zelfs een ontwikkelde Indo-Europeaan als Reumer, die aan het einde van de roman verschijnt als een toonbeeld van Europese beschaving, heeft door gebrek aan geld zijn studie in de vierde klas van de hbs moeten staken.⁴³ Bovendien waren er voor hoogopgeleide Indo’s nauwelijks banen.⁴⁴ Reumer kiest ervoor om een eigen onderneming te beginnen, zodat hij niet afhankelijk is van Europese werkgevers. Hij is directeur van een door hem opgericht reizend toneelgezelschap, de Komodie Hindia, waarin Indo-Europeanen, begeleid door krontjong-melodieën, Shakespeare spelen in het Maleis.

Het was wel mogelijk om een bescheiden carrière te maken in dienst van de overheid of het Europese bedrijfsleven, maar het ging bijna altijd om ondergeschikt werk dat slecht betaalde. Discriminatie en uitsluitingsmechanismen speelden hierin een belangrijke rol.

Racisme op de arbeidsmarkt is ervoor verantwoordelijk dat mensen vast komen te zitten in lagere sociaal-economische posities.⁴⁵ Ook hiervan geeft het boek verschillende voorbeelden. Grootvader Sam is deurwaarder, zijn zonen John en Dorus vervullen ondergeschikte functies bij de Waterstaat en de Gasfabriek, terwijl de trots van de familie, Vincent, derde commies is bij het departement van financiën. Het was moeilijk voor

een Indo-European om op de sociale ladder te stijgen.⁴⁶ En nu stonden juist die lagere posities ook nog onder druk. Het streven van de ethische koloniale politiek was om de inheemse bevolking op te leiden en meer bij het bestuur van het land te betrekken. Het gevolg was dat inheemsen de Indo-Europeanen van hun plaats verdreven; ze waren bovendien goedkoper en daardoor aantrekkelijker voor de werkgevers. Daarnaast was er altijd al de bestaande concurrentie van nieuwkomers uit Nederland.⁴⁷ Zo moest Dorus salaris inleveren, 'omdat er nieuwe, jonger employe's uit Holland in de fabriek gekomen zijn'.⁴⁸

Jongeren zoals Boong, die zich tegen dit institutionele racisme keerden en niet bereid waren om, zoals hij het noemt, 'vernederingen te verduren van blanke superieuren, die hem, den Indo, minderwaardig achten', werden daardoor buitengesloten en konden een goede baan wel vergeten.⁴⁹ De verbittering daarover uit zich in machteloze scheldpartijen op totoks en woede-uitbarstingen tegen iedereen die hem voor de voeten loopt. Het was een schreeuw om hulp. Het Nederlandse gouvernement moest na jarenlange discriminatie op het gebied van werk en onderwijs eindelijk eens voor hen opkomen. Boong:

'O ja, ik heb 't altijd gemeen en onrechtvaardig gevonden, dat de totok's, die ons in de wereld geschopt hebben, ons aan ons lot overlaten als we naar 'n betrekking zoeken. In plaats nou ons te helpen, geven ze de baantjes weg aan Chineezzen en inlanders. Is dat eerlijk? 't Heet, dat ze ons met Europeanen gelijk stellen, – dan moeten ze ons ook boven Chineezzen en inlanders verkiezen, als 't op 'n betrekking aankomt.'⁵⁰

Dezelfde opvatting hoort hij later terug als hij Reumer ontmoet, maar dan beter geformuleerd. De Indo's worden vertrapt door totoks en opzijgeduwd door Chinezen en Javanen:

'Het gouvernement steekt ons geen hand toe in onzen strijd om 't bestaan. [...] Bij de geboorte worden de Indo's wel met Europeanen gelijk gesteld, maar later, als ze ouder geworden zijn en zich op die gelijkstelling willen beroepen, worden ze voor minderwaardig aangezien en is er van een feitelijke gelijkstelling geen sprake.'⁵¹

Reumer heeft daarom zelf het heft in handen genomen door een toneelgezelschap op te richten waarmee hij vierentwintig 'broedeloze Indo's' aan de kost heeft geholpen. Maar een blijvende oplossing van het probleem verwacht hij van het samen optrekken van alle Indo-Europeanen. Zijn streven is dat 'alle Indo's, over heel Indië een bond vormen, een broeder-

bond.' Dan heb je macht en kun je iets afdwingen.⁵² Tot nu toe klagen, schelden en mopperen ze, maar ze bereiken niets.⁵³

Die woorden spreken Boong aan en onder de invloed van Reumer wordt hij een beter mens.

Besluit

In zijn herinneringen schreef Van de Wall: 'Wilde ik in de kunst ooit iets scheppen, dat waarde kon hebben, dan zou mijn fantasie moeten wortelen in de werkelijkheid.'⁵⁴ Dat is het geval in zijn roman *De paupers*. Voor de familie die hij schetst, kon hij putten uit zijn eigen geschiedenis. Hij was in een dergelijke omgeving opgegroeid en onderhield ook na zijn terugkeer in 1890 contact met deze verarmde tak. Zijn moeder, Ida Damwijk, keerde na het overlijden van zijn vader in 1897 terug naar Indië, wat het contact met zijn familieleden nog heeft versterkt. In 1899 was hij getuige bij het huwelijk van een van de halfzusters van zijn moeder.⁵⁵

Voor Boong vond Van de Wall een voorbeeld in een geruchtmakende moordzaak. Hij was diep getroffen door de executie van een jonge Indo-Europeaan. In de roman geeft hij hem een Portugese achtergrond, wat het realistische effect van zijn verhaal nog versterkt. De Indo's van Portugese afkomst, die in de loop van de tijd naar de rand van *kampong* Kemajoran waren verdreven, werden beschouwd als de gevaarlijkste en meest vechtlustige Indo's van Batavia. Een totok kon in die buurt niet veilig over straat lopen. Zij voelden zich door het racisme in de koloniale samenleving tot op het bot gegriefd en koesterden een blinde haat jegens de totoks.⁵⁶

Het is waar dat bij Van de Wall ook raciale ideologieën over 'inheems bloed' een rol spelen in zijn duiding van het karakter van de Indo-Europeanen, maar het is toch vooral het institutionele racisme waardoor zij zo opstandig en haatdragend worden. Het hoeft niet eens direct op henzelf gericht te zijn: ook het racisme waar hun familieleden slachtoffer van zijn, vatten zij op als een persoonlijke belediging. Bijna alle Indo's in Indië hadden te lijden onder de beperkte kansen op de arbeidsmarkt, die weer het gevolg waren van het gebrek aan onderwijs, terwijl ze onder invloed van de ethische politiek ook nog eens de weinige mogelijkheden die ze hadden, zagen slinken door een beleid dat aan inheemse inwoners de voorkeur gaf. Een intersectionele benadering laat zien dat de uitsluiting niet louter berust op huidskleur. Verschillende factoren die elkaar onderling versterken, zoals gebrek aan opleiding, status en afwijkingen van de westerse cultuur – gevolg van acculturatie aan de inheemse omgeving, die zich openbaart in kleding, eten en gedrag – werken samen om hen te marginaliseren.

De remedie daartegen was volgens Van de Wall onderwijs. Ook daarvan biedt de roman een goed voorbeeld. Nadat Reumer zich verloofd heeft met Boongs zuster Nini, zegt hij tegen hem:

'Je zuster Nini is 'n schat. O, wat is er veel van haar te maken! Ze interesseert zich voor alles – je zou 't niet zeggen, hè – en er is 'n drang naar ontwikkeling in d'r! Ik stel me er veel van voor, haar van alles te laten leeren, wat ze nog zou kunnen leeren. Om te beginnen, krijgt ze les van een leeraar in 't Nederlandsch. Enfin, als we elkaar na eenigen tijd terugzien, wed ik, dat je Nini niet meer herkennen zult – ja, ja!⁵⁷

Het is veelzeggend voor de hoge verwachtingen die Van de Wall had van een goede opleiding voor Indo-Europeanen. Daar hing alles van af. Tot 1898 bekommerde hij zich niet om het lot van de arme Indo. Maar de ophanging van een jonge 'Indo-pauper' opende hem de ogen. In *De paria van Glodok* en *De paupers* nam hij het voor hen op. Vooral met het toneelstuk bereikte hij een groot publiek. Het kreeg lovende kritieken en trok volle zalen, ook in Nederland. Hij behandelde zijn onderwerp met respect, was de mening van een Indische collega-journalist en literator, Henri van Wermeskerken. Die had vaker toneelstukken gezien waar 'krompratende Indo's' in voorkwamen. Doorgaans hadden die toneelstukken geen andere bedoeling dan om hen belachelijk te maken, maar:

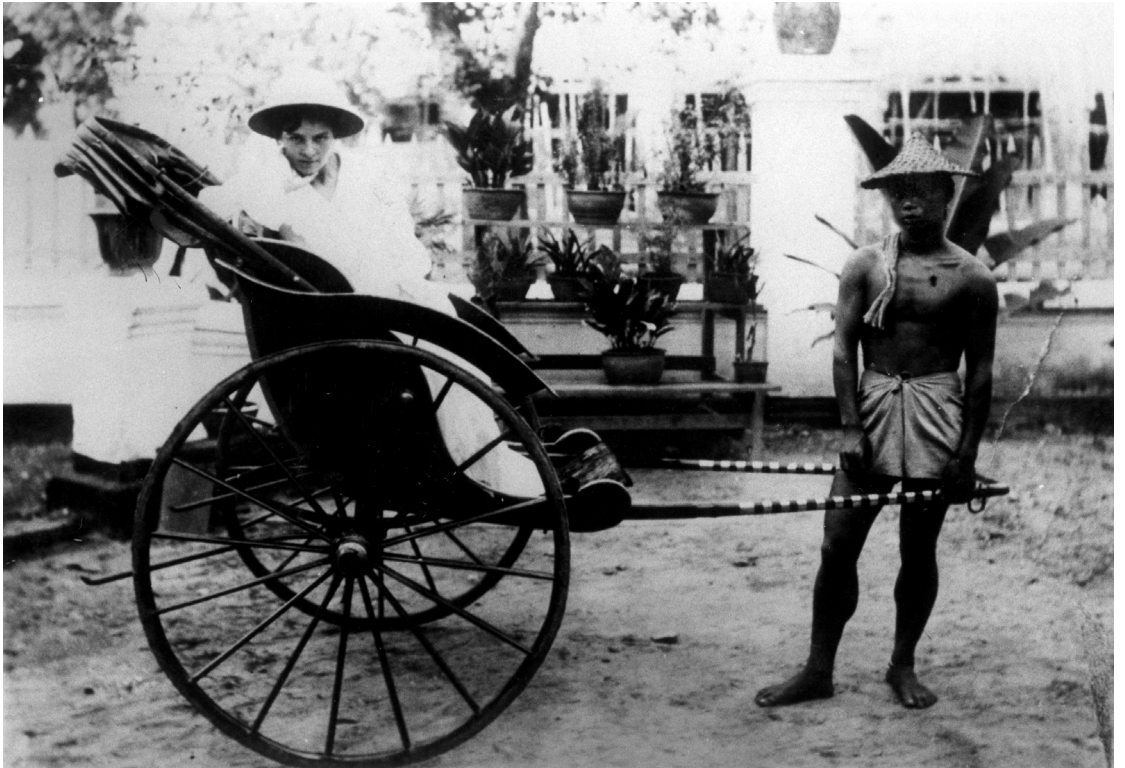
Hans van de Wall heeft het tegenovergestelde bereikt. Hij kan zijn arme paria's geen zuiver Hollandsch in den mond geven, maar hij heeft met die gebrekkige taal een verhooging van het dramatische effect weten te bereiken.

In dit stuk zal het krompratzen niet tot lachen stemmen, maar tot *ernst* en *nadenken*, hier is de gebrekkige taal, de jammerlijke opvoeding, de ellende en armoede, die daarvan het gevolg zijn, een schreeuwende aanklacht tegen den vader-totok, die zijn kinderen niet wil kennen.⁵⁸

Toen in 1919 het Indo-Europeesch Verbond (IEV) werd opgericht, dat zou uitgroeien tot de grootste en belangrijkste belangenorganisatie van Indo-Europeanen, sloot Van de Wall zich daarbij aan. Hij werkte mee aan *Onze Stem*, het blad van het IEV, en maakte er reclame voor, ook in zijn toneelstukken.⁵⁹ Zelfs in een onbenullig blijspel als *Limonade* (1935) duikt de activist in hem even op. De directeur van een limonadefabriek op Java dwingt zijn Indo-Europese werknemers om lid van het IEV te worden. Als ze de contributie niet kunnen betalen, doet hij het wel. En

een nieuw soort limonade dat in de fabriek ontwikkeld wordt, geeft hij de naam 'I.E.V. limonade.'⁶⁰

Van een onverschillige, hooghartige Indo was Van de Wall veranderd in een hartstochtelijk voorvechter van de Indo-Europese beweging, met als literair hoogtepunt in deze strijd zijn roman *De paupers*.

△
Carry van Bruggen in een riksja met een
riksjadrijver, circa 1900. Collectie Spaarnestad Photo,
SFA001021252.